

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет:

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
м-р Кирил Барбареев
м-р Верица Јосимовска
Елена Јосимовска
Александар Донски

Редакциски одбор:

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
Александар Донски

Главен и одговорен уредник:

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот:

Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

Кирил ЦАЦКОВ Атентатот на генерал Михајло Ковачевиќ и воведувањето специјална полициска состојба во Штипско.....	5
Ванче СТОЈЧЕВ Македонскиот идентитет во античкиот период.....	11
Звонимир НИКОЛОВСКИ Неколку култни конституции од Кумановско.....	21
Зоранчо МАЛИНОВ Етничките процеси во североисточниот дел на македонскиот етнографски простор (прв дел).....	27
Стојан РИСТЕСКИ Каде дошол прво свети Климент во Кутмичевица?.....	39
Драган ЗАЈКОВСКИ Ранохристијанскиот црковен епископат во Македонија во IV век.....	47
Трајче НАЦЕВ Фортификацијата на доцноантичкиот град Баргала.....	55
Оливер ЦАЦКОВ Гимназиското образование во Штип меѓу двете светски војни.....	65
Страшко СТОЈАНОВСКИ Состојбите во Македонското револуционерно движење од потпишувањето на Мајскиот манифест до убиството на Тодор Александров.....	71
Ицо НАЈДОВСКИ Животот на Македонците во Австралија и неговата структура.....	81
Душан СИНАДИНОСКИ Македонците во извештајот на Комисијата за имиграција во САД во 1907 година.....	91
Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА Традицијата на Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари.....	101
Ристо СТЕФОВ Сведоштва на некои од македонските „деца-бегалци“.....	107

Верица ЈОСИМОВСКА Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи Костадин, логотет).....	117
Елена ЈОСИМОВСКА Штипските читални од XIX век како вистински културни центри.....	121
Александар ДОНСКИ Етно-културната засебност на античките Македонци во делото на Павсанија	127

ТРАДИЦИЈАТА НА ЈУСТИНИЈАНА ПРИМА ВО ТИТУЛАТУРАТА НА ОХРИДСКИТЕ ПОГЛАВАРИ

Прашањето на Јустинијана Прима и вметнувањето на оваа одредница во титулатурата на охридските архиепископи е суштествено нешто кое мора да се толкува само во континуитет на вековната традиција на Охридската архиепископија.

Оваа одредница е вековна и може да се следи уште од времето на византиската власт над Охрид, како и столувањето на грчки прелати на челото на архиепископијата од средината на XII век па сè до времето на нејзиното укинување.

Овде ние особено ќе се задржиме на историските извори каде што експлицитно се споменува Јустинијана Прима, притоа оставајќи ги настрана сложените прашања за правниот статус на Охридската црковна организација спрема Цариградската патријаршија и другите екуменски цркви.

Материјалот врз кој ги базираме нашите истражувања се историски пишувани извори создадени во канцелариите на Охридската архиепископија, разните синодални акти, писма од официјалната кореспонденција со епархиските архијереи, записите и натписите на ѕидовите од средновековните цркви и споменици од доцниот среден век.

Ние во овој прилог во еден хронолошки ред ќе ги наведеме помените на Јустинијана Прима во титулатурата на Охридските архиепископи, затоа што сметаме дека тоа се извори од прв ред кои ги отсликуваат вековните црковно-политички и административно-историски рефлексии на современите збиднувања.

Еден од најстарите сочувани извори каде се споменува Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари датира од времето на средината на XII век за време на охридскиот архиепископ Јован Комнен.

Овој угледен црковен великодостојник чие потекло е царско од редот на Комнените, во 1156/7 година на официјалните синодални акти произлезени од Цариградскиот собор, истата година се потпишува како: ***Смирениот монах Јован Комнен со милоста Божја, архиепископ на Јустинијана Прима.***

Во првата деценија на XIII век во исклучително сложени историски услови, кога Цариград е под латинска власт а Византија е поделена

меѓу никејската држава и епирскиот деспотат, на чело на Охридската архиепископија се наоѓа еден од најзначајните охридски поглавари – Димитрија Хоматијан. Овој угледен црковен прелат е еден од најголемите познавачи на црковното канонско право, покажува голема државничка мудрост, успешно одолевајќи на разните политички притисоци, истовремено соочувајќи го независниот автокефален статус на Охридската црква.

И не само тоа. Судејќи според најновите археолошки откритија и богатиот нумизматички материјал откриен на Плаошник, нема да погрешиме ако кажеме дека главна и водечка црковна институција во државите на епирските деспотати била Охридската архиепископија. И не случајно охридскиот архиепископ Димитрија Хоматијан го крунисал Теодор Ангел Комнен Дука за цар во Охридската катедрала „Света Софија“.

Своите црковно-политички ставови ги искажувал и во својата титулатура како и своите потписи, во кои секогаш била вклучена и Јустинијана Прима.

Кон крајот на истото столетие, поточно во ктиторскиот натпис што се наоѓа во црквата „Св. Богородица Перивлепта“ од 1295 г. меѓу другото се спомнува дека црквата е изградена и живописна *„при архиерејството на Макариј, всесветејши архиепископ на Јустинија Прима“*.

Од почетокот на XIV век ќе го издвоиме и охридскиот архиепископ Григориј, кој бил ктитор на монументалната надворешна припратата на катедралата „Св. Софија“. Тој освен градител е голем писател и во словенската служба за Св. Климент Охридски има стихар со натпис: *„Творение кир Григориј архиепископна Јустинијана Прима.“*

Во втората половина на XIV век е сочувано едно интересно сведоштво односно ктиторски натпис на северната страна на Црквата „Св. Богородица Перивлепта“ во која се спомнуваат деволскиот епископ Григориј и охридскиот архиепископ Григориј II, сигниран како архиепископ на Јустинијана Прима.

Над јужната врата од внатрешноста во црквата „Мал Свети Климент“ пишува: *„Се ислика овој божествен храм во името на нашиот владика и чудотворец Свети Климент ...при архиерејството на всесветејшиот архиепископ на Јустинијана Прима .. Кир Григориј, 1378“*.

Со доаѓањето на османлиите, охридската црковна организација не замира и не го губи својот претходен статус, туку напротив во првите столетија од турското владеење таа ја засилува и утврдува својата позиција во рамките на екуменските црковни организации кои влегувале во составот на Турската Империја.

Во првата половина на XV век во една црковна богослужбена книга која до почетокот на XX век се чувала во Слеченскиот манастир, сочуван е запис на Охридскиот архиепископ Матеј кој се потпишал како **„Преошеитен архиепископ на Јустинијана Прима“**.

Охридскиот архиепископ Доротеј за прв пат се спомнува во трите писма кои ги испратил до молдавскиот војвода Стефан Велики, каде се потпишува како **„архиепископ на Јустинијана Прима“**. За жал овој охридски прелат во истата 1466 година заедно со многу охридски клирици и световни достоинственици од страна на султанот Мехмед II Фатих прво бил одведен во Истанбул, а оттаму на заточение во Мала Азија, заради причини од политички карактер.

Во втората четвртина на XVI век на охридскиот архиепископски престол се наоѓа архиепископот Прохор, еден од најголемите охридски прелати од времето на османлиската власт, човек и духовник кој бескомпромисно ги штител интересите на Охридската црква и енергично застанал пред обидите на смедеревскиот епископ Павле за обновување на Пекската патријаршија и отцепување на овие епархии од диоцезата на Охридската архиепископија. Тој е најголем поборник на словенската писменост и просвета, што ќе резултира со оформување на неколку црковно-книжевни центри во Македонија каде што се препишувале и преведувале книги на црковно-словенски јазик.

Меѓу другото, тој бил и голем мецена и поддржувач на уметноста. Од негово време сочуван е натпис на неговиот архиепископски престол, врвно дело на применетата уметност, каде е запишано дека тоа е трон на **„Архиепископот Прохор Првиот на Јустинијана Прва од 1538 година“** и истиот се наоѓа во црквата „Св. Богородица Перивлепта“.

Овај истакнат поглавар уште еднаш својата припадност кон старата црковна организација Јустинијана Прима ја истакнува во ктиторскиот натпис на трпезаријата во манастирот Дохијар на Света Гора во 1548 година, чиј ктитор е. Исто така, во еден поменик што се наоѓал во Слеченскиот манастир, однесен во 1916 година во Бугарија, охридскиот архиепископ Прохор е запишан како **„Архиепископ на нашата Прва Јустинијана“**.

Неговиот наследник Игњатиј во 1560 година се потпишал **„Патријарх Игњатиј на Прва Јустинијана во Охрид“**.

Од крајот на XVI век се сочувани неколку историски документи, каде што охридскиот архиепископ Гаврил се повикува на традицијата на Јустинијана Прима.

Имено, во едно писмо упатено до надвојводата Фердинанд во Инсбул од 8 октомври 1587 година овој охридски прелат се потпишал како **„Гаврил“**

по Божјата милост, архиепископ и патријарх на патријаршијата потврдена од царот Јустинијан”.

Истата 1587 година во една грамота издадена на јермонахот Филотеј пишувана на латински јазик, поглаварот на охридската црква се потпишал *„По милоста Божја, Гаврил архиепископ на Јустинијана Прва од Охрид”.*

Непосредниот негов наследник Атанасиј I во писмото до венецијанскиот дукс Нагел Базадона на островот Крф од 1596 година се потпишал *„Атанасиј по милоста Божја, архиепископ на Прва Јустинијана од Охрид, на Бугарија, Србија, Албанија, Влахија, Молдавија, Литванија и патријарх на Русија”.*

Во средината на XVII век охридскиот архиепископ Хартион во своите бројни грамоти до руските цареви и патријарси секогаш се потпишувал како *„Хартион по Божјата милост, архиепископ на Јустинијана Прва од Охрид, патријарх на Македонија, Србија, Бугарија, Албанија и западните области”.*

Би требало да се потенцира дека ова се ретки примери на ваква проширена титулатура, каде што доминираат географските одредници на територии кои во тоа време потпаѓале под јурисдикција на Охридската архиепископија.

Охридскиот архиепископ Зосима исто така во 1663 година се титулирал: *„Зосима архиепископ на Јустинијана Прва Охридска”.*

Охридскиот архиепископ Мелетиј II, кој на архиепископскиот трон дошол на 24 октомври 1676 година и кој следната 1677 година составил Кодекс на Охридската архиепископија, секогаш се потпишувал како *„Мелетиј во Христа Бога, архиепископ на Прва Јустинијана Охридска”.*

Охридскиот архиепископ Григориј VI кој во 1695 година бил лишен од архиерејски и друг духовен чин, бидејќи за пари го продал престолот, во еден акт од 8 август 1681 година се потпишал *„Григориј архиепископ на Прва Јустинијана Охридска, на цела Бугарија, Србија, Албанија, Втора Македонија, Западно Море и др.”.*

Неговиот непосреден наследник Игњатиј на сите синодални акти неговиот потпис стоел како *„Г. Игњатиј, патријарх и архиепископ на Прва Јустинијана Охридска и на цела Македонија, Бугарија, Србија, Албанија и др.”.*

Од еден синодален акт кој датира од 16 јули 1714 година дознаваме дека охридскиот архиепископ Филотеј се потпишал *„Филотеј архиепископ на Прва Јустинијана Охридска и на сите потчинети епархии под неа”.*

Титулитурата Јустинијана Прима продолжува непрекинато и во понатамошните потписи на Охридските архиепископи.

Охридскиот архиепископ Јоасаф, поранешен корчански митрополит од Москополе за архиепископ бил хиротонисан на 6 февруари 1719 година и непрекинато управувал со автокефалноста до крајот на 1746 година, кога дал оставка поради старост. Тој бил еден од последните охридски архиепископи и голем заштитник на самостојноста на Охридската црква. Изградил нова архиепископска палата во дворот на црквата „Св. Богородица Перивлепта“. Празникот на св. Наум од зимен го префрлил во летен. Истиот води преговори со австриските власти за крвање на востание против Турците.

Сè до крајот на своето архиепископување се потпишувал како *„Јоасаф, Господар и владика, архиепископ на Охридската Прва Јустинијана и патријарх на цела Бугарија“*.

Со последниот акт кој е потпишан од страна на охридскиот архиепископ Дионисиј и потекнува од 4 август 1756 година, завршуваат и потписите на охридските архиепископи, потпишувани со зелено мастило.

Како што е познато, последен охридски архиепископ бил Арсениј, кога Охридската архиепископија е неканонски укината, а тој е приморан на 16 јануари 1767 година да даде писмена оставка, одведен е на заточение во Света Гора, затворен во келиите на манастирот Зограф, каде што и блажено се упокоил.

Изложениот материјал во кој беа опфатени извори од црковната историја на Охридската архиепископија, започнувајќи од XII век па сè до средината на XVIII век покажа дека традицијата на Јустинијана Прима била длабоко заснована на историски факти, а пред сè на новелите на Јустинијан I за црковната организација на Јустинијана Прима, од средината на VI век.

Подоцнежните црковни организации основани од царот Самуил – крај на X век, подоцна потврдени од страна на византискиот император Василиј II, кој истовремено Охридската архиепископија ја става под своја непосредна заштита, изземајќи ја од ингеренциите на Цариградската патријаршија. Самостојноста на Охридската архиепископија ја потврдува со три новели кои ќе имаат клучно значење и врз кои ќе се развие и проширува во идните векови.

Споменот на Јустинијана Прима секогаш бил присутен во официјалните документи на Охридската архиепископија, олицетворени во титулатурата на архиепископите и нивните потписи.

За крај само би нагласил дека историските извори кои ги анализираваме при нашите истражувања нè уверија дека повикувањето на традициите на

Јустинијана Прима никогаш не била некоја празна титуларна *декорација*, ниту пак некаква си правна фикција, туку секогаш било засновано на важечки и цврсти правни акти, кои иако настанале во Јустинијаново време – 535 година, останале на сила сè до неканонското укинување на Охридската архиепископија во 1767 година.

Библиографија

Ангеличин Жура Гоце, Охридските црковни поглавари, Охрид, 2008; ист. Дали во Охрид е откриена Самоиловата патријаршија? Транзициите во историјата и културата (меѓународна научна конференција), Институт за Национална Историја, Скопје, 2008;

Белчовски Јован, Јустинијана Прима – Охридска архиепископија, 1100 години од хиротонизирањето на Свети Климент во епископ и доаѓањето на Св. Наум во Охрид, Охрид, 1996;

Јакимовска Маја-Тошиќ, Духовно-просветната дејност на св. Наум Охридски и почетоците на црковната организација во Македонија, Зборник на трудови - Меѓународен научен собор, Свети Наум Охридски - живот и дело, Охрид 19 - 22 октомври 2005, Скопје 2006.

Лилчиќ Виктор, проблемот на Јустинијана Прва, Македонско наследство, списание за археологија, историја, историја на уметност и етнологија. Година VI, бр.17, Скопје, 2001;

Новаковиќ Ст. Споменик Српске Краљевске Академије, IX, Београд, 1891;

Петровиќ М. Историјско – правна страна Хоматијановог писма најпречеснијем меѓу монасима и сину великог жупана Србији кир Сави, Зборник радова византолошког института, 19, Београд, 1980;

Снегаровъ Иван, История на Охридската архиепископија, том 2, (фототипно издание), Софија, 1995;

Македонија во делата на странските патеписци (1371- 1777) Скопје, 1991, (подготвил Александар Матковски) – патеписот на Евлија Челеби за Охрид.

Стојановиќ Љ. Стари српски записи и натписи, I, Београд, 1902;

Трајановски Александар, Црковната организација во Македонија и движењето за возобновување на Охридската архиепископија од крајот на XVII и во текот на XX век – до основањето на ВМРО, ИНИ, Скопје, 2001;

Шукарова Ана, Јустинијана Прима, Скопје, 1994.